

численні комбінації об'єктивних і суб'єктивних характеристик і оцінки їх особистістю.

Таким чином, з одного боку, якість життя є соціально-економічним явищем, об'єктивним процесом, розвиток якого не може бути змінено свідомими вольовими діями. З іншого боку, якість життя може проявлятися через суб'єктивне, оцінне відношення особистості до її власної життєдіяльності, в тому числі і в екстремальних умовах.

Напрямок подальших досліджень. Надалі нами буде зроблена спроба теоретичного аналізу та практичного дослідження впливу зовнішніх і внутрішніх факторів екстремальних умов життєдіяльності на якість життя людини безпосередньо в екстремальних умовах діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранова А. В., Хащенко В. А. Восприятие и оценка качества жизни // Экономическая психология : современные проблемы и перспектива развития / Материалы ежегодной Всероссийской научно-практической конференции. – СПб. : Издательство СПбГУ экономики и финансов, 2002. – С. 36–39.
2. Головина Г. М. Удовлетворенность жизнью и стили поведения // Материалы Всероссийского съезда Российского психологического общества. – СПб. : Российское психологическое общество, 2003. – С. 45–49.
3. Зараковский Г. М. Социально-личностное благополучие-деятельностный компонент структуры качества жизни / Г. М. Зараковский // Качество жизни и российское предпринимательство. Труды ВНИИТЭ, серия «Качество жизни», вып. 1. – М. : ВНИИТЭ, 2002. – С. 23–34.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 1996. – № 30. – ст. 3.
5. Субетто А. И. Качество жизни : грани проблемы. – СПб. : Питер, 2004. – 169 с.
6. Хащенко В. А. Социально-психологический подход к анализу экономического самосознания личности / В. А. Хащенко // Фундаментальные проблемы современной психологии. Материалы 111 съезда Российского психологического общества. – СПб. : Питер, 2003. – С. 164–168.

УДК 159.922.7

Побідаш А.Ю., начальник відділення впровадження психотренінгових технологій науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології НУЦЗУ

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ ПІРАТІВ НА ПОЛОНЕНИХ МОРЯКІВ

У статті наведено аналіз різних методів психологічного впливу піратів на психіку полонених моряків.

Ключові слова: піратський полон, психологічний вплив.

В статті приведено аналіз різних методів психологічного впливу піратів на психіку п'яних моряків.

Ключові слова: піратський плен, психологічне впливання.

Постановка проблеми. Проблема піратства в усьому світі останніми роками стала гострішою. Це пов'язано зі збільшенням кількості піратських нападів у світі, які за офіційними даними статистичних аналізів лише у минулому році збільшилися на 10%. Якщо ж розглянути це питання зі сторони людських втрат, то за даними Міжнародного морського бюро, за 2010 рік 4185 моряків було атаковано та обстріляно піратами, захоплено у полон 1190 моряків, загинуло від рук піратів 8 моряків[9]. І це не враховуючи багатомільярдні збитки морської галузі через злочинну діяльність піратів. Саме тому проблеми захисту від нападів піратів та дії щодо можливості їх уникнення є дуже актуальними та необхідними як для судновласників, так і для членів екіпажів суден.

Все більше українських моряків стають жертвами нападів піратів та потрапляють у їхній полон. При висвітленні даної проблеми більшість дослідників вивчають економічні наслідки від злочинної діяльності піратів, інші говорять про недосконалість нормативно-правового забезпечення сучасного мореплавства, і зовсім мало тих, хто розглядає соціальні, психологічні та фізіологічні наслідки для звичайного моряка, який перебував у такій надскладній та стресогенній ситуації.

Питання «психологічної вартості» такої ситуації для особистості моряка, який став жертвою піратського полону, є все більш актуальним. Вивчення особливостей методів психологічного впливу на полонених моряків дозволить більш детально виявити наслідки злочинного впливу піратів на психічне здоров'я плавскладу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У світовому масштабі проблемами піратства та протидії йому займаються міжнародні організації, у тому числі підрозділ ООН – Міжнародна морська організація(International Maritime Organisation). Вона є міжнародною міжурядовою організацією, спеціалізованою установою ООН. Саме ця організація займається на сучасному етапі розробкою та реалізацією програм щодо зменшення піратської загрози. Вона видає нормативно-правові документи, які регламентують організацію морських перевезень, та рекомендації щодо протидії піратам, розроблені шляхом узагальнення досвіду діяльності піратських угруповань. Також до цього процесу залучаються федерації професійних спілок працівників морського транспорту та інші організації, що пов'язані з судноплавством. Такі, наприклад, як Міжнародна федерація працівників транспорту(International Transport Workers' Federation), центр судноплавства НАТО, Міжнародне морське бюро(International Maritime Bureau) і багато інших організацій та фондів. Завдяки діяльності цих організацій моряки постійно отримують найсвіжіші дані щодо захоплень у полон піратами та як цьому протистояти.

З наукової точки зору на вітчизняних теренах проблемою протидії піратству займаються І.В. Сафін[4], В.Б. Терновський[5], В.П. Топалов[6], В.Г. Торський[6] та інші. Проте ці праці здебільшого присвячені технічній точці зору щодо протидії піратам, юридичним аспектам нормативно-

правового забезпечення сучасного пароплавства та питанням професійної підготовки моряків[7, 8]. Психологічні ж аспекти протидії піратській загрозі, з нашої точки зору, висвітлені дуже мало та поверхнево.

На сучасному етапі розвитку суспільства існує декілька різних точок зору на піратську діяльність. Деякі науковці вважають піратство різновидом тероризму. Проте ми дотримуємось іншої точки зору, згідно з якою піратство та тероризм на морі є окремими феноменами.

Історично тероризм з'явився значно пізніше піратства. Піратство відоме людству із сивої давнини. Воно виникло та набуло свого розвитку майже одночасно із зародженням торговельного флоту. Проте між тероризмом та піратством існують певні важливі розбіжності.

Терор, перш за все, – це політика залякування, придушення політичних противників насильницькими методами. Терористи здебільшого прагнуть викликати ситуацію хаосу у політичних, економічних структурах суспільства, спровокувати стан страху в масовій свідомості. Дії терористів спрямовані на те, щоб створити паніку в суспільстві, дезорієнтувати і дезорганізувати роботу державних органів.

Діяльність піратських угруповань спрямована перш за все на отримання вигоди та матеріального збагачення. Вона, як правило, не несе у собі певного політичного контексту. Пірати діють здебільшого у своїх власних інтересах та не спираються на певні державні інтереси.

За класифікацією надзвичайних ситуацій тероризм відноситься до таких, що носять соціально-політичний характер. Піратство, на нашу думку, також можна віднести до цієї ж класифікації. Це перш за все пов'язане з тим, що до недавніх пір піратська загроза не носила такого масштабного та глобального характеру, як сьогодні. Саме тому нами в роботі піднято питання аналізу прийомів та методів психологічного впливу, які використовують пірати та терористи для придушення волі та свідомості своїх полонених і заручників. У вітчизняній психологічній науці проблемами терористичної діяльності займалися Д. В. Ольшанський, Л. Г. Почебут, Л. М. Дробіжева, Е. А. Паїн та ін. [1; 2; 3]. На жаль, достатньо детального дослідження та вивчення психологічних аспектів діяльності піратів і методів їх впливу нам не зустрічалося.

Метою даної статті є розкриття особливостей методів психологічного впливу піратів на полонених моряків, визначення можливих психологічних наслідків цього впливу.

Виклад основного матеріалу. Ми спробуємо розкрити психологічні особливості методів впливу піратів на психіку полонених моряків. Адже у цьому ми маємо справу із заручниками та вимогами захоплювачів. Ми сподіваємось, що дослідження психологічних особливостей методів впливу піратів на полонених моряків допоможе нам розкрити основні особливості піратської діяльності, виявити особливості методів психологічного впливу піратів та психології піратського полону.

Дослідивши основні особливості піратської діяльності та провівши аналогії з тероризмом, ми спробували у дуже загальному та умовному вигляді навести формули цих двох явищ, щоб дещо розвести їх як окремі.

Формула терору: висунення вимог терористами – загроза насильства – відмова владних структур виконати вимоги терористів – здійснення терорис-

тами насильницької акції – приведення у стан жаху населення країни – неадекватні дії правоохоронних органів – нові хвилі страху – нові терористичні акції.

Формула піратства: захоплення корабля піратами – загроза насильства – перебазування корабля до піратського відстійника – висунення вимог викупу корабля – відмова судновласника сплатити викуп – наведення жаху на екіпаж – проведення переговорів та уточнення суми викупу – передавання викупу – визволення корабля з полону – пошук піратами нового судна для атаки.

Методи впливу на психіку:

1. Елементи залякування через демонстрацію своєї сили та великої кількості зброї.

- Постійні погрози зброєю. Постійно застосовуються піратами при захопленні суден у полон. Проявляються у постійному триманні зброї напоготові, знятому запобіжнику, пересмикуванні затвора, взятті під приціл заручників. Встановлення кулеметів на містку, кормі та інших місцях судна.

- Застосування зброї. Пірати періодично застосовують постріли у стелю, стіни, з метою залякування екіпажу. Постріли під час розмови членів екіпажу з рідними або судновласником. Імітують страту членів екіпажу біля краю борту судна для прискорення переговорів про викуп. Дуже рідко зустрічаються постріли з гранатомета.

- Застосування зброї на ураження. Дуже рідко пірати вбивають своїх заручників. Такі випадки сталися всього декілька разів. Зокрема під час втечі або реальної загрози штурму з борту військового корабля. Також був випадок, коли пірати мстилися за своїх вбитих колег. Проте піратам просто не вигідно страчувати своїх заручників. Адже, за неписаним «піратським кодексом», життя одного заручника коштує 100 тис. доларів викупу. Тобто кожен вбитий заручник зменшує суму викупу на 100 тис. доларів. Також при захопленні судна пірати стріляють у всі боки з метою залякування екіпажу та зламу опору при атаці. В одному випадку застосовувався гранатомет.

- Катування заручників. В деяких випадках пірати катують моряків, з метою пожвавлення виплати викупу за судно. Також це демонструє судновласнику та владі загрозу життю моряків. Пірати використовують і протягування моряків під кілем, і таскання на мотузці за човном тощо. Проте здебільшого без летальних наслідків та серйозної шкоди для здоров'я.

2. Психологічні методи посилення занепокоєння з метою доведення окремих осіб до істеричного стану.

- Сортування заручників. Майже завжди пірати «сортують» членів екіпажу за національною ознакою, іноді за статусом на судні і т.д. До деяких членів екіпажу пірати ставляться дещо м'якше (особливо до мусульман), до інших – гірше. Це дозволяє ослабити опір екіпажу піратам та допомагає легше контролювати заручників.

- Депривація сну та дезорієнтація у часі. Цілеспрямовано пірати іноді використовують депривацію сну. Це робиться з метою підштовхування членів екіпажу до перемовин з судновласником та рідними. Дезорієнтацію у часі пірати не використовують, а якщо й відбирають годинники, то з метою наживи. Якщо ж судновласник дає свою попередню згоду на виплату викупу, пірати перестають перешкоджати сну моряків.

- Обіцянки відпустити частину заручників або відпускання частини заручників. Пірати обіцяють відпустити всіх заручників лише після сплати викупу. Навіть капітан судна «Фаїна» помер у полоні через відмову піратів відпустити його для лікування. Хоча на судні «Бліда» пірати відпустили двох членів екіпажу (один з них був хворим). Це дало зрозуміти судновласнику, що пірати ведуть «чесну гру».

- Мовчазно-агресивна та відверто ворожа поведінка злочинців. Пірати ведуть себе агресивно та ворожо по відношенню до членів екіпажу. Причиною цього можуть слугувати не лише злочинні мотиви. Це також може бути расова неприязнь та суспільна несправедливість. Також така поведінка застосовується з метою залякування екіпажу.

- Демонстрація своєї переваги над заручниками. Пірати демонструють свою перевагу над екіпажем шляхом побиття деяких членів екіпажу (з провини і просто так), зневажливого ставлення, образ та знущань. Все це призводить до ненависті з боку екіпажу та бажання скоріше покинути полон.

- Погана якість їжі та питної води у заручників. Пірати самі годують полонених моряків після того, як закінчатся запаси на судні. Хоч піратська їжа є не дуже смачною та бідною, проте саме вона не дає морякам вмерти з голоду. Їжа здебільшого є дуже одноманітною. Все це робиться піратами для того, щоб моряки скаржилися близьким на жахливі умови утримання. Питну воду пірати також привозили та давали морякам.

- Обмеження можливості справляти свої природні потреби, дотримуватись правил особистої гігієни, задовольняти деякі звички. Пірати також обмежують можливість нормально справляти природні потреби та дотримуватись правил особистої гігієни. Це викликано перш за все особливостями життя на судні та умовами утримання на ньому. Цілеспрямованими діями піратів це важко назвати. Пірати навіть привозили та пригощали цигарками екіпаж.

- Перебування тривалий час на одному місці. Пірати, знаходячись на судні, у більшості випадків обмежують свободу пересування моряків. Це робиться з метою запобігання втечі та кращого контролю за екіпажем. Самі умови життя на судні пов'язані з обмеженим та замкненим простором. Моряки дещо легше, ніж звичайні люди, переносять обмеження простору. Проте і вони страждають від набряків та інших проявів гіподинамії. Це призводить до зниження настрою та зменшення супротиву піратам.

3. Повна інформаційна ізоляція та дезінформація заручників.

- Відбирання мобільних телефонів, заборона дивитися телевізор, слухати радіо. Пірати відбирають мобільні телефони у моряків за принципом: «подобається – собі, не подобається – у воду». Це також робиться для того, щоб моряки не змогли розповісти про стан на судні та втрутитися у хід переговорів. Тобто переговори повинні проходити так, як це потрібно піратам. Також морякам не дають дивитися телевізор та слухати радіо, з метою запобігання бунту серед моряків та уникнення несподіванок. Це призводить до підвищення тривожності моряків, апатії, байдужості та відчуття самотності рештою світу.

- Голосові повідомлення з фальшивою інформацією або залякуваннями. Трансляція національних мотивів. Пірати здебільшого не транслюють на-

ціональні мотиви на судні. Дезінформацію проводять зазвичай ватажки піратських банд. Це робиться з метою проведення переговорів у необхідному для піратів руслі. Фальшива інформація викликає у моряків занепокоєння, підвищення тривоги і т.д. Проте цей метод впливу має меншу актуальність та силу впливу, ніж у випадку застосування терористами.

- Вимушені дзвінки, які доводилось робити заручникам своїм близьким по телефону. Пірати періодично змушують полонених моряків телефонувати своїм близьким та рідним. Це робиться з метою підсилення тиску на владу та судновласника з боку родичів моряків. Також це дає можливість зрозуміти, що моряки живі та пірати все ще чекають викупу. Пірати можуть стріляти під час розмови з метою підсилення ефекту. Після розмов із близькими у моряків виникає занепокоєння з приводу того, що вони будуть дуже хвилюватися за їх долю.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши методи впливу та особливості піратського полону, можна зробити наступні висновки:

- ✓ пірати використовують більшість методів впливу, притаманних терористам. Проте майже всі методи, що використовуються і терористами, і піратами, мають свої розбіжності. Здебільшого пірати використовують методи терористів у «спрощеному вигляді»;

- ✓ погана організованість та освіченість піратів не дозволяє використовувати методи впливу у повному обсязі та з достатньою ефективністю;

- ✓ пірати використовують не всі методи впливу, притаманні терористам. Це може бути пов'язано, на наш погляд, зі специфікою діяльності піратів та особливостями перебування у відкритому морі та на судні зокрема;

- ✓ пірати діють заради наживи;

- ✓ частину методів впливу пірати використовують, навіть не усвідомлюючи цього. Просто так складаються обставини;

- ✓ за умови певної підготовки моряки можуть протистояти методам впливу піратів, адже вони здебільшого є передбачуваними та очікуваними.

Аналіз методів впливу на заручника, що використовуються піратами, дозволив зафіксувати існування як загальних, так і специфічних рис, що є властивими різним різновидам злочинних угруповань. Встановлено, що загальними методами впливу на заручників є наступні: постійні погрози зброєю, сортування заручників, катування заручників, депривація сну та дезорієнтація у часі, мовчазно-агресивна та відверто ворожа поведінка злочинців, демонстрація своєї переваги над заручниками, відсутність їжі та питної води у заручників, обмеження можливості справляти свої природні потреби, дотримуватись правил особистої гігієни, задовольняти деякі звички, а також повна інформаційна ізоляція та дезінформація заручників.

При цьому відмічено, що пірати мають у своєму арсеналі і специфічні методи пригнічення волі та життєвої стійкості заручників. До найбільш жорстоких та вигадливих можна віднести протягування під кілем, таскання на мотузці за моторним човном на високій швидкості. Таке насильство призводить до великої кількості синців та забоїв, проте не загрожує життю моряків. Але велика кількість травм спричиняє дуже багато болісних відчуттів і організм досить довго видужує. Ці специфічні методи впливу піратів можна віднести здебільшого до фізичних. Проте є й суто психологічні методи впливу, а саме:

імітація страти, використання як живого прикриття. Ці методи хоч і не використовують фізичного насильства, проте є дуже сильнодіючими. Моряків доводять до перебування на межі життя та смерті (з їх точки зору). Всі ці методи психологічного впливу є неабияким випробуванням для психіки, здоров'я та життєстійкості моряків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дробіжева Л. М. Политический экстремизм и терроризм: социальные корни проблемы / Л. М. Дробіжева, Э. А. Паин // Век толерантности : научно-публицистический вестник. – №5. – М. : МГУ, 2003. – С. 26.
2. Ильясов Ф. Н. Терроризм – от социальных оснований до поведения жертв / Ф. Н. Ильясов // Социологические исследования. – №6. – М. : РАН, 2007. – С. 78–86.
3. Ольшанский Д. В. Психология терроризма / Ольшанский Д. В. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
4. Сафин И. В. Современные превентивные методы по защите морских судов от нападения и захвата пиратами / И. В. Сафин // Судовождение : сб. научн. трудов / ОНМА Вып. 17. – Одесса : «ИздатИнформ», 2009. – С. 164–173.
5. Терновский В. Б. Из опыта подготовки моряков по вопросам противодействия вооруженным нападениям на суда и предотвращение пиратских нападений / В. Б. Терновский // Морська освіта. – 2011. – №1-2. – С. 24–27.
6. Топалов В. П. Организация и нормативное обеспечение охраны судна : [конспект лекций] / В. П. Топалов, В. Г. Торский, Л. А. Позолотин; М-во образования и науки Украины, ИКЦ Одес. нац. морской акад.; Отд-ние Морского ин-та Великобритании в Украине (Морской ин-т Украины). – Одесса : Астропринт, 2009. – 216 с.
7. Шафран Л. М. Теория и практика профессионального психофизиологического отбора моряков / Л. М. Шафран, Є. М. Псядло. – О. : Фенікс, 2008. – 292 с.
8. Юридические аспекты борьбы с морским пиратством // Морской информационный бюллетень. – № 1. – Одесса : ФМПСУ, 2009. – С. 22–23.
9. Hurlburt Kaija. The Human Cost of Somali Piracy / Kaija Hurlburt. – Louisville : Oceans Beyond Piracy, 2011. – 33 p.

Рецензенти: д. психол. н. Приходько І.І., д. психол. н. Барко В.І.

УДК 159.09

Погорєлов С.О., здобувач кафедри загальної психології НУЦЗУ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ПРО ЕКСТРЕМАЛЬНУ СИТУАЦІЮ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ

Представлений у статті теоретичний аналіз соціальної перцепції екстремальної ситуації довів, що найважливішу роль у детермінації особливостей особистісно-ситуаційної взаємодії відіграють уявлення суб'єкта про ситуацію. Уявлення про